

תוכן העניינים

ז	הקדמה
1	מבוא: 'קומוניקציה סיפורית' כאמצעי לטיפול בריאות הנפש
	יתרונות הקומוניקציה הסיפורית 4
	עקרונות ההנחיה של דיון קבוצתי ביצירת ספרות 11
	הוראת יצירות ברצף ובסמיכות 20
	כיצד לקרוא את מערכי השיעור 23
25	אחי הבכור / לייב ניקולאייביץ' טולסטוי
46	מועקה / אנטון פ' צ'כוב
67	בפנימייה לילדי אצילים / פיודור מיכאילוביץ' דוסטויבסקי
83	גלידה של תות־שדה / אירוויין שאו
106	אם תתן לי חלקי/ לאה גולדברג
117	לא יכלתי לעשות עם זה כלום / יונה וולך
132	הילדה אילת / קדיה מולודובסקי
152	הדייג ודג הזהב
171	הוראת יצירות העוסקות במצבי אבדן ואבל – שיקולי דעת
174	שלשה עמדו / לאה גולדברג
190	פרחי־אולי / רחל
202	עץ האגס / רחל
208	מה אעשה / לאה גולדברג
216	אי־בוזה יסתימו משעולי יגונים / לאה גולדברג

224	המחשת מושגים תאורטיים בהכשרת מחנכים – דוגמאות
226	ילדותי הייתה ספינה / תרצה אתר
241	כף יד רשעה / דליה רביקוביץ
256	ביבליוגרפיה

הקדמה

הספר כולל מדגם של עיונים בטקסטים ספרותיים ובדרכי הוראתם – שיקולי דעת והצעות מעשיות ליישום עקרונות של בריאות הנפש בתהליך ההוראה. בספר תיאור מפורט של מערכי שיעור ביצירות ספרות לסוגיהן וזאת כדי להמחיש את ההנחיה של המורה את הדיון הכיתתי ביצירה ואת התהליך הנפשי האמור להתחולל בתלמידים במהלך הדיון.

רוב העקרונות המיושמים בדוגמאות אלה וההנחות אשר ביסודם נדונו בספרי הקודמים בנושא זה (הוראה טיפולית, תש"ל; ספרותראפיה, תשנ"ב). לנוחות הקוראים אחזור בספרי זה בקצרה על כמה מהעקרונות המרכזיים, אזכיר מדי פעם עיקרון זה או אחר תוך ציון מראה המקום שבו הוא מפורט, ואתעכב ביתר פירוט על כמה סוגיות ועל מקצת שיקולי דעת רלוונטיים שלא נידונו בספרי הקודמים. זאת בהנחה שהבהרת הרציונל של מהלך מסוים מאפשרת למורה לא לדבוק בדוגמה המובאת בספר, אלא לנקוט גם טקטיקות חלופיות שישרתו אותה תכלית עצמה, אך יהיו מותאמות לתנאי כל כיתה וכיתה.

אין זה ניסיון להציע פרשנות מקיפה, ובוודאי לא ממצה, של היצירות הנדונות. כמו כן, הדוגמאות המובאות כאן אינן מערך מלא של שיעור בספרות על כל צדדיו, אלא הן מתייחסות להיבט הפסיכוהיגיני בלבד – דהיינו, להשפעת הדיון ביצירה על עמדות התלמידים מהיבט זה ועל תרומתו של הדיון לרכישת תובנה עצמית. הדוגמאות כוללות רק את חלק השיעור המבוסס על הפעלת התלמידים בחשיפה ובהמללה של החוויות ושל התהליכים הנפשיים הגלומים ביצירה ושל אלה המתחוללים בנפשם-הם למקרא היצירה ובמהלך הדיון בה.

היבטים רבים של ההצעות לדיון הכיתתי ביצירות המובאות בספר זה מתקיימים בוודאי גם בדרכי הוראה אחרות, שהרי היצירה עצמה מכתובה במידה רבה את דרך הוראתה, וחלקם נובעים משיקול דעת ומהעדפה אישיים. עם זאת, כל דוגמה המובאת בספר ממחישה ולו מאפיין מהותי אחד המייחד את מהלכי השיעור המוצעים בו משיטות נהוגות של הוראת ספרות, מזה, ומשיטות רווחות של ביבליותרפיה, מזה. ייחוד זה מתבטא הן במטרות הדיון ביצירה (טיפוח בריאות הנפש) והן בדרכי השגתן, דהיינו – המסלול שבו המורה מנתב את מהלך הדיון ואת קצב ההתקדמות של תהליך 'הלמידה האמוצינולית' שמתרחש באינטראקציה עם יצירת ספרות.

למותר לציין שהצעות אלה – גם פרשנות היצירות וגם מהלך הדיון בהן – אינן סגורות ומוגמרות אלא פתוחות לשינויים. ואכן, בכל קריאה חוזרת של אותה יצירה עצמה, ובכל דיון נוסף בה בקבוצת מורים אחרת או בזמן אחר – נחשפו והתבררו עוד משמעויות שונות, עלו היבטים נוספים והופעלו שיקולי דעת אחרים בדרך הוראתה.

היצירות עצמן לא נבחרו על פי שיקולים טיפוליים. הן אינן כאלה המכונות לעתים 'יצירות טיפוליות' (או 'יצירות מיטיבות'), ובוודאי לא נכתבו במכוון לטיפול בבעיה מוגדרת, אלא מדובר, במידה רבה, במבחר אקראי. רובן נלמדות ממילא וחלקן אף כלולות בתכנית הלימודים. עם זאת, בבחירת הדוגמאות של מערכי השיעור נעשה ניסיון לתת ייצוג למגוון שיקולי דעת ודגמים של מהלכי דיון המותאמים למגוון סוגות ספרותיות (סיפור, שיר, מעשייה) ולמגוון אוכלוסיות (מתבגרים, ילדים בגיל הרך, מחנכים – הורים ומורים). רוב ההצעות יושמו בכיתות, וכבר הוכחה תרומתן לתלמידים בהקניית תובנה עצמית משמעותית.

המובא כאן הוא מדגם קטן ולא מייצג מתוך מאגר של דיונים ביצירות ספרות רבות שהצטברו בידי במהלך שנים של הכשרת מורים ויועצים חינוכיים בהפעלת השיטה – במסגרת קורסים באוניברסיטה ובהשתלמויות למנחים ולמורים – ונועדו עד כה לשימוש פנימי של מנחי ההשתלמויות והמשתלמים בלבד.¹

אכן, לא בכל מקרה ניתן להפיק תועלת ממערכי השיעור. מי שלא רכשו את יסודות השיטה אולי יתקשו ביישומה, ואף יש חשש שיימצאו מורים העלולים לעשות שימוש מכניסטי ובלתי מובחן בהצעות המובאות כאן. ולהפך: מי שהפנימו את יסודות השיטה, אולי אינם זקוקים למערכי שיעור 'מוכנים'. אולם התברר שאין זה תמיד כך: יישום השיטה באופן מושכל מצריך הכשרה ממושכת שאין קונים בדרך כלל בהשתלמות קצרה וחד-פעמית. גם אלה המזדהים עם מטרות השיטה ודוגלים בעקרונותיה ואף בקיאים במודלים השונים של הפעלתה – לא תמיד מצליחים לגלות בכוחות עצמם את האפשרויות הטיפוליות הייחודיות שיצירה מסוימת מזמנת. אלה יפיקו מן הסתם תועלת מדוגמאות מפורטות של דרכי יישום דיפרנציאליות המותאמות ליצירות השונות.

ספר זה הוא אפוא ספר עזר המיועד בראש ובראשונה למורים, למנחי מורים או ליועצים שכבר התוודעו ליסודות השיטה, למטרותיה ולעקרונותיה והם מצוידים בידע בסיסי בתורות בריאות הנפש שהשיטה ניזונה מהן.

תודה מיוחדת לשרה קרש על הסיוע הרב במהלך עריכת הספר.

1 להלן אשתמש חליפות במילים 'מחנך' או 'מורה' למי שמפעיל את השיטה בפועל, כשכוונתי למורות ומורים, למחנכות ומחנכים. בכינוי 'מנחים' או 'מנחה' הכוונה למומחים ומומחיות בשיטה, שמכשירים ומדריכים את המורים, את המחנכים ואת היועצים החינוכיים.